

PEASANT ECONOMY, CULTURE AND POLITICS OF EUROPEAN RUSSIA, 1800—1921

ED. BY: ESTHER KINGSTON-MANN AND TIMOTHY MIXTER
WITH THE ASSISTANCE OF JEFFRY BURDS

(*Parasztagazdaság, kultúra és az európai Oroszország politikusai,
1800—1921*)

New Jersey, Princeton University Press, 1991. 411.

A tanulmánykötetben a szerkesztők egy amerikai szovjetológiai kongresszus előadásait mutatják be. Elsőként hangoztatják a nyugati tudományban az orosz eredetű Theodor Shanin tevékenységének a fontosságát a nyugati russzisztikai kutatások esetében, de ezzel párhuzamosan a kongresszus előadói a szovjet szerzőkre úgy hivatkoznak, hogy olyan 19. századi orosz szerzőket is idéznek, mint: Kaufmann vagy Efimenko. A fontosabb terminus technikusokat oroszul is megadják, tematikailag szorosan követik az egykori orosz, ill. szovjet kutatókat, kivéve a vodkakimérés monopóliumának kérdését a vodka lázadásokkal egyetemben, melyeknek irodalmát szovjet kutatások esetében hiába keressük. David Christian idevágó dolgozata úgy tűnteti fel, hogy az orosz népnél a vodkaivás szokása a nemzeti jelleg megnyilatkozásának egy formája. Ilyen formában az eddigiekben nem olvashattunk e kérdérről a szovjet irodalomban, noha a nagybirtokok szeszfőzési iparának nagyon komoly könyvészete van.

A munka magában három fő részre tagolódik: az elsőben a gazdasági kérdéseket vázolják fel a szerzők, pl. a faluközösség működésének mechanizmusát; a másodikban a kultúrára vonatkozó részben az orosz parasztasszonyok háziipari tevékenységével kapcsolatban a nyugati irodalomban jól ismert protoindusztrializációt mutatják be. A tanulmánykötet harmadik, záró része a politikai mozgalmak és a radikalizáció kérdéseivel foglalkozik.

A kötet bevezetőjében Esther Kingston-Mann az orosz történelem és a paraszti társadalmi intézmények alapvető elemeit és jegyeit említi és analizálja. Így röviden jelzi a faluközösségeken belül a háztartások és nagycsaládok szerepét, a nagycsalád élén sztaroszta jellegű vezető, a patriarchális jellegű nagycsaládfő, a „bolsak” áll. Az orosz fejlődés sajátos intézményei mellett a szerző általánosabb összefüggésekre is kitér. Felveti a kérdést: hol kereshetők az orosz fejlődés párhuzamai? A társadalmi gondolkodás és a filozófiai felvilágosodás mellett említi a szlavofil filozófia áramlatát — az orosz fejlődés értékelését és helyének kijelölését illetően. Az általános filozófiai gondolati áramlatok feltüntetése után jelzi, hogy pl. Plehanov, Preobreszenszkij és Buharin munkái alapján az orosz fejlődés nagyon sok vonásában azonos vagy összevethető az ázsiai vagy pedig az afrikai fejlődéssel. E kérdéskör marxizált jellegű vizsgálatával kapcsolatban azt értelmezi, hogy mi a parasztság igazi fogalma a jelzett ideológiai áramlatokat is figyelembe véve. Így Preobreszenszkij és Buharin a paraszttal kapcsolatban kispolgárokról értekeznek, Trockij esetében álparaszttokról volna esetükben szó, viszont a szlavofilek elsősorban az orosz parasztság faluközösségi intézményeit hangsúlyozzák. A marxizált nézőponttal kapcsolatban az látható, hogy az nagy figyelmet szentel azoknak a paraszti munkásoknak, akik a falun kívül vállalnak munkát — ez a falu társadalmának differenciálódásának jegye —, e réteget a szakirodalom oroszul „othodniki” terminus alatt ismeri. Az orosz asszonyok foglalatosságával kapcsolatban említi a háziipart és szövés-fonás mesterségét (a mezőgazdasági munkákon túl), ami szintén a nyugat-európaira emlékeztető protoindusztrializációval vethető össze, ez tehát az orosz talajon is fellelhető.

Szintén Esther Kingston-Mann tollából származik az *első*, a faluközösségre vonatkozó tanulmány. Az orosz faluközösség közigazgatási egységekkel — lásd zemsztvo — együtt jelentkezik, mely körzetek statisztikai analízisével Lenin is foglalkozott. A faluközösség léte és működése szempontjából a nyugati szerzők is szívesen foglalkoznak ilyen forrásanyag kutatásával. Az orosz vidék adminisztratív beosztásában az alapegység a faluközösség a maga autoratív szervével egyetemben, amely alapvetően a társulás vagy pedig a „kollektivizmus” elvén alapszik. A vizsgált időszakban az orosz „obscsina” vagy „mir” már nem volt egységes, és a szerző azt hangoztatja — amit általában a marxizáló szerzők is meg szoktak tenni —, hogy a faluközösség ekkor belülről is differenciált volt társadalmilag. A társadalmi differenciálódás az orosz faluközösségen belül odáig haladt, hogy itt akadt egy vagyonosabb, vállalkozói paraszti elem és ezen kívül adva voltak a szegényebb faluközösségi társak csoportjai, akik a későbbiekben a faluközösségen kívül vállaltak munkát. Alapvetően kollektív társadal-

mi intézménynek tünteti fel a szerző az orosz „mir”-t, azonban a földek újraosztását, a „zsereberovká”-t és „peregyelü”-ket angolszász módon az egyéni individualizmus megnyilatkozásaként tartja számon. Továbbiakban elemzi a faluközösségen belül a vagyonosabb és szegényebb elemek közötti ellentéteket. A vagyonosabb parasztok a faluközösségre nézve általánosan kötelező háromnyomásos gazdálkodás esetében az ugaron takarmánynövényeket termelnének vagy legeltető gazdálkodást is folytatának. A faluközösség vagyonosabb eleme ekkor már a földek meliorizációjára is kísérletet tett, azonban mindezek a „modernizációs” törekvések — a szerző szerint — az apatikus, passzív és lusta szegényebb faluközösségi tagok ellenállása miatt megghiúsultak. Hasonló volt az eset még pl. a műtrágyák alkalmazása esetében, a régi istállózó fejtrágyázással szemben.

Jeffrey Burd tanulmányában a falun kívül munkát vállaló „othodnik”-ok rétegét vizsgálja, akik elsősorban a központi s északi iparvidékeken jelentek meg a 19. század második felében, és jelentős súlyukat támasztja alá az a tény, hogy ekkor a falusi népesség 16,2 százaléka ilyen formában kereste meg kenyereit. A faluközösségen kívül munkát vállaló „othodnik”-ok családtagjait a faluközösségekben hagyták vissza, így nem csak ők, hanem családjaik tagjai is faluközösség részeseként maradtak, s így az „othodnik”-ok távolléte ellenére nekik és családtagjaiknak is a „krugovaja poruka” intézménye miatt adót kellett fizetniük a faluközösség számára. Külön említi a szerző, hogy szabadságukat redempciós adó formájában megválthaták, vagy ha állandó jelleggel a falun kívül éltek és dolgoztak, akkor a „vándorlási adót” is meg kellett fizetniük. A falun kívüli munkavállalás lehetett állandó vagy pedig szezonális jellegű. Az ipari munkavállalás esetében a manufaktúrákban való dolgozást is jelzi a szerző, azonban felhívja a figyelmet, hogy ennek is lehetnek feudális vonásai, amire a „kabalnűje otosenyija” kitételrel és terminus technikusszal hívja fel a figyelmet.

A gazdaságra vonatkozó harmadik tanulmány Elvira M. Wilbur tollából származik. Ez abból a szempontból érdemel figyelmet, hogy a paraszti szegénység jelenségének kutatása hogyan vehető össze A. V. Csajanov neopopulista, neomarxista elképzeléseivel. S Csajanov alapján jelzi, hogy a paraszti gazdaság és a nagycsalád esetében döntő tényező, hogy ez a termelés és fogyasztás alapja egységét képezi. Továbbiakban ezen elmélet része a paraszti család — ciklikus dinamizmusa révén való — felduzzadása, majd — későbbiekben — ismételt kisebb nukleuszokra való lebomlása. Mindezen folyamatok természetesen a faluközösség keretein belül jelentkeznek. A paraszti szegénység és a csajanovi ciklikusság elve olyan összefüggésben jelentkezik, hogy a paraszti család dinamizmusának végső célja nagycsaláddá való felduzzadása, majd továbbiakban, amikor már az együttes gazdálkodás nem lehetséges: bekövetkezik a nagycsaládoknak kisebb egységekre való lebomlása. E kisebb egységekre, nukleuszokra való lebomlás képezi a szerző kiindulási pontját az orosz paraszti család szegénységének a kutatására vonatkozóan.

A tanulmánykötet második nagyobb egysége a *paraszti kultúrára* vonatkozik. Samuel C. Ramer tanulmányában folklorisztikus összefüggésben mutatja be az orosz falubeli javasok és kuruzslók hiedelembeli tevékenységét a hivatásos orvosokkal szemben. E részben igen figyelemre méltó tanulmány származik Christine D. Worobec tollából, aki az orosz protoindusztrializációt is kimutatja. Jelzi, hogy a háztartás vezetése alapvetően az asszony feladata, ez azonban nem jelenti egyértelműen csak a mezőgazdasági foglalkozás üzését. A tejtermelés és baromfigazdálkodás, ill. annak jövedelmei ugyan az asszony kezében vannak, azonban ezen túl olyan foglalatosságok jelentkeznek körükben a téli időszakokban, mint a szövés és fonás, valamint a házi-és kézműipar. Itt csak említeni kívánjuk, hogy az orosz történészek a 19. században felhívták a figyelmet arra, hogy milyen szerepet játszik a fagy és a tél az orosz ember életében. Így lehetett a szövés-fonás és a háziipari tevékenység téli foglalatosság, amely egyértelműen a nyugat-európai protoindusztrializációra emlékeztet.

A tanulmánykötet harmadik részében a szerzők a *korai orosz paraszti politikai mozgalmakkal és a parasztság politikai radikalizációjával* foglalkoznak. Rodney Bohac tanulmányában a közismert arisztokrata család, a Gagarinok családi birokain lezajló paraszti ellenállási mozgalmakról olvashatunk; arról, miként tanúsítottak ellenállást a robotolással, a „barscsina”-val szemben, majd a fejadó egy formája, a „tjaglo” ellen.

A *politológiai* részben foglalkozik David Christian az orosz paraszti vodkabojkottok és lázadások kérdésével, melyről igen keveset olvashattunk ez idáig oroszul, annak ellenére, hogy a majorsági szeszfőzés iparűzésének jelentős és tekintélyes költségvetése van. Az orosz nemzeti jelleg és tudat egyike meghatározó vonása a vodkaivás. Minden ünnep, így a munkaünnepek is vodkaivással párosultak, és ennek a szerepe olyan volt, hogy pl. az aratási munkálatok költségeibe eleve beszámították a vodka árát. Közismert módon a vodka kimérésének joga, vagyis a kocsmáltatás földesúri monopólium volt, és az ezzel szemben való ellenállás az antifeudális harc egyik megnyilatkozási formája, egyben egyik eleme volt a jobbágyfelszabadításért folytatott harcnak. A litván és orosz vodkabojkottok esetében tömegesen tagadták meg a földesúri tabernákban való kocsmáltatást, lázadtak a vodka árának önkéntes emelése ellen és a jó cártól várták az olcsó vodka állami monopóliumának kialakítását. A vodkabojkottok további oka volt, hogy pl. a részegség esetében az egyház bizonyos szankciókkal élhetett — és ez ellen is lázadtak az orosz parasztok.

A záró részben Timothy Mixer tanulmányában elsősorban azt jelzi, hogy a dél-ukrajnai csernozjom gabonaművelő területek nagybirtokain miként jelentkeztek a migráns mezőgazdasági bérmunkások, vagy magyaro-

san a sommások. Bemutatja munka- és létfeltételeiket, majd pedig azt, hogy radikalizálódásuk következtében miként alakulhattak ki körükben az agrármozgalmak. Zárt csoportokban dolgozva s élve — a szemtől szembeni kapcsolatokkal és a közöttük lezajló szabad információáramlás következtében — a paraszti mozgalmak és szervezkedések első formái is kialakulhattak körükben. A paraszti radikalizációt gazdasági kizsákmányoló intézmények is elősegíthették, mint a részes művelés és annak feudális jellegű kötöttségei, majd pedig ezzel együtt járóan a ledolgozás (oroszul az „otrabotka”) kényszere.

A tanulmánykötet záró dolgozatában Orlando Figes mutatja be az 1917-es évi események hatását a paraszti társadalomra. Ekkor előfordulhatott, hogy a parasztok a nagybirtokok eszközeit és inventáriumait lefoglalták, a szegényebb elemek, a „batakok” megszállták és önkényesen elfoglalták a faluközösség osztatlan földjeit. Az is megtörtént, hogy a faluközösségből kiválva elsősorban saját tulajdonú tanyás „hutor” udvarokat alakítottak ki, amit már a sztolipini földreform is szorgalmazott. Az is megfigyelhető, hogy a kézműves zsellérek, a „bata”-ok lefoglalták saját maguk számára a faluközösségi haszonélvezeteket, amelyek nyersanyagot biztosítottak kézműiparuk űzéséhez, vagy ennek segítségével manufaktúrákat is alapíthattak. Ezen iparokkal kapcsolatosan említi a szerző, hogy ezek a későbbiekben a kolhozok és szovhozok járulékos kiegészítő iparágai is válhattak.

Ez a tanulmánykötet egy szovjetológiai kongresszus eredménye, gyümölcse. A szerzők támaszkodnak a szovjetológiai kutatások anyagaira, csakúgy, mint olyan szerzők tevékenységére, mint az orosz Theodor Shanin nyugaton írott munkáira, majd pedig egy olyan orosz agrárközgazdász elméletét mutatják be távolabbi nézőpontból, amit a maga korában — a 20-as években — Csajanov dolgozott ki. Az említett Worobec-féle tanulmány a manapság nyugaton nagyon divatos és közismert protoindusztrializáció jelenségeit is bemutatja.

A tanulmánykötet használatát megkönnyíti a megfelelő orosz terminusok megadása, ami arról tanúskodik — amit a bevezető is jelez —, hogy a tanulmányok szerzői az orosz és szovjet levéltárakban is dolgozhattak.

Tagányi Zoltán